

MISKOLCZY AMBRUS

Kazinczy és Wesselényi

Jellemző, hogy amikor Kazinczy a *Hitelt* megköszönte Széchenyinek, akkor ebbe a levélbe Wesselényit is beleszötte, mintha elejét akarta volna venni meghasonlásuknak: „Öröm hallani, hogy egy lelkes nagyunk így szól, és ha a régi Rómában élnék, kérni fognám polgártársaimat, rendeljenek supplicációt a halhatatlan isteneknek, mivel a hazának ily fiat adtak. Valóban nagyságodnak s méltó barátjának, Wesselényinek igaza van, midőn a nemzetiséget nem nézik egynek a fennállóval, a szokottal. Muftit és jancsárt illet az a gondolkozás, hogy nekünk nem hasonlítani kell másokhoz, hanem másoktól különbözni, és ezért a jótól is idegenkedni.”

A török hasonlat Berzeviczytól származik, ő hasonlította a magyarországi konzervativizmust a törökhöz. Wesselényi pedig sok vonatkozásban szintén Berzeviczy Gergely folytatójának tekinthető, olyannak, aki a nemzeti önállóság és a modern áruterelés igényét kapcsolta össze, a szupranacionális gondolkodási formákat maga alá rendelő modern nacionalizmus jegyében. Tudtak is egymásról. Kazinczy megküldte Kakaslomnicra a Wesselényi Miklóshoz intézett verses episztoláját, amelyet abból az alkalomból írt, hogy 1809-ben a zilahi seregszemlén a tizenhárom éves ifjú vezényelte a megyei nemesi felkelők seregét. Ez aligha tetszett Berzeviczynek, hiszen ő majdnem belehalt a nemesi felkelésbe, a vele járó fizikai megerőltetésbe, és elvből is támadta azt. Viszont érthette a költemény finom üzeneteit:

*De a hazáért nem csak veszni szép:
Szép élni is óerte ...*

Wesselényi Miklós is tudhatott Berzeviczyról. Weimarban kiadott könyve (*Ungarns Industrie und Commerz*. 1802.) megvolt a családi könyvtárban.

Wesselényi Miklós munkásságában viszont Berzeviczy társadalmi radikalizmusa a nemzeti önállóság igényével még erősebben fonódott össze, mint Széchenyiné. Kazinczy jobban vonzódott Wesselényihez, mint Széchenyihez. Igazán szoros kapcsolatban az atyával állott. Hiszen ez volt az egyetlen mágnás, aki támogatta, miután kiengedték a „kalitkából”. Wesselényi a magyar színjátszást lelkesen támogatta. És azért is szolidáris volt Kazinczyval, mert maga is megjárta Kufsteint, ahol egyébként foglári életét megkeserítette. De indulatkitörései ellenére sem volt az a vad oligarcha, aminek egyesek beállították. Egy szinten felül, mint Kazinczy írta: „Az oly emberek látása, mint amilyen W. nagyokká teszi még a kicsinyeket is.” Amikor Közép-Szolnok megye élére került, akkor: „Alatta semmi mesterkedések által nem nyomathatott el az igazság. Dicső panasz volt ellene, hogy előlülése alatt barátjai s atyafiai vesztek el legtöbbször kereseteiket. A nemesi elsőségeket híven tisztelte, de mindent kötelességeire szorított. Az adózó népnek atyja, barátja, vé-

delme, jóttevője volt. Az ily tisztviselőt ki-ki tiszteli, de sokan gyűlölik. Fizetését a raboknak ajándékozta. Kevélyebb volt, mint hogy a megyebeli szegénységgel magának dolgoztatott volna, és hogy azt azok se tegyék, kiknek a sors nem kedveze, gazdagon segélgette az illyeket. Hevessége sohasem kíséré az előlülői székbe, soha ott ki nem pattant, noha gyakran ingereltették, s voltak, akik óhajták, hogy kipattanjon. Kémélettel vala a megye tagjai eránt, a megbukottakat megintette, megfeddette, s ahol makacskodást talált, hangosan, de soha bosszút, nyilván vagy alattomban nem forralt.” Diétai fellépései alapján „Erdély őtet tartá első beszélőjének. Nem rettegvén, nem remélvén, nem óhajtván semmit, nem szóla lelke sugallása ellen. Beszédit a gyorsírók utána írák, aszerint ahogy azokat előre készület nélkül mondani szokta volt. Azok lelket ragadók, még ha olvastatnak is.” Wesselényiről, az íróról nem nyilatkozott Kazinczy, de a mecénásról annál inkább: „De a széplelkűség mindenhol hagyja nyomaít, s a mi hazánk megdicsőíté magát az egész Európa előtt az 1808-diki diétáján, midőn a Ludoviceára kevés idő alatt temérdek pénzt adott, s Schillernek özvegye s gyermekei javára a magyar színen is játszatott Wesselényi.” Ezek után:

*Kétled-e hogy lelkiünk él, vándorol? Ott fene Cato
S lágyszívű Brutus, itt Wesselényi valék.
Erdély, szűnd keseregni fiad, nem holt el az; él még;
S hős lelke a régi fényre deríti Zsibót.*

Azt akarta tehát Kazinczy, hogy a fiú is méltó legyen apjához, és erre minden remény megvolt. Hozzá intézett költeményébe is beleszóttá azt a jelenetet, amely 1805-ben történt, amikor Wesselényinél „éjjeli 2 óraker fekvénk le mindennap,” és közben a kis Wesselényi a gyertyából lovakat gyúrt, és hirtelen megszólalt benne a majdani államférfi. Kazinczy elmondta, hogy 1803-ban Bécsben, látta Virginia képét, melyet Brutusé mellé tettek, mire „a gyermek felhallgata, hogy a konzul a maga két fiát megölette. »Engedjen meg a Mélt. Úr, mondá hozzám; azt a cselekedetet nem lehet javallani; ő elébb volt atya, mint konzul.« Igen; felelék s elmondám, amit erre Rousseau mond. Az nem teszi jóvá az atya vétkét, bizta volna másra az öletést. Oh! mondám az öregnek, a mélt. úrfiban több nemes, több emberi érzés lakik, mint a herceg Orleansban (Philippe Égalité); az XVI. Lajosra hallálal votizált. Másnap kérdém Tőkést, a nevelőt, ha tanítványa ezt vagy valamit illyest mástól halla-e? Nincs neki arra szüksége, felele Tőkés; a gyermek ideje előtt megért, mert mindég szüléi körül forog, s ott csak tudománybeli vagy hazai dolgokat hall. Emlékezzék erre, aki éri; a kis Wesselényi nagy fia lesz a hazának.” Kazinczy el is nevezte princeps juventutis Hungaricae-nak (a magyar ifjúság legjobbjá), egyben intve az atyát, hogy tartsa távol a fiútól az „alacsony hízelkedők”-et. Ő maga is nevelni próbálta, és nemcsak említett költeményével, hanem leveleibe foglalt jó tanácsaival. Tartott attól, hogy az apa indulatos-sága terhes örökség lehet, hiszen az idős Wesselényi egyszer karddal támadt Tőkésre, aki elmenekült. Kazinczy saját anyját is szerette és tisztelte, de fellobbanásai miatt úgy vélte, ilyenkor „oly rettenetes a maga nemében, mint Wesselényi a férjfiak között”.

Alighanem az ifjú Wesselényi számára sok szorongás forrása lett Kazinczy tanítása, mert minden atyai intéssel egyben magasra emelte a mércét. A szép és jó kultusza azonban egy életre szólt. Wesselényi édesanyja így látta a széphalmi mester és fia viszonyát, amikor tanácsait kérte: „Kazinczy Ferenctől becsültetni s rettegni megvetésétől, mivel ő csak a jókat tudja szeretni, oly pajzs, mely láthatatlanul is őtet a romlás nyilaitól védi.” Az

atyai barátságot erősítette meg Wesselényi 1814-es széphalmi kirándulása, ami magyarországi körutazásának része volt. Az útitervet nem más, mint Kovachich Márton György állította össze, és ebben Kazinczyt „a mi Fénikszünk”-ként jellemezte. Viszont, amikor a széphalmi mester a vendégnek saját kufsteini poharával és kanalával terített asztalt, alighanem figyelmeztetni is akarta, hogy a börtönt, ahonnan ő neki, mint féniksznek kellett kiemelkednie, el kell kerülni. Kazinczy úgy érezte, hogy Wesselényi háromnapos látogatása élete „legszebb napjai közé tartozik”. Hogy pontosan miért, nem tudjuk meg, mert ugyan barátait és ismerőseit lelkesen tudósította, érdemi mozzanatokról nem szólt. Levelei inkább csak arról az érzelmi áradásról tanúskodnak, ami az együttlétet jellemezte. Irodalomban, közös olvasmányaikban is éltek. Felesége az ifjú bárót Don Carlosnak, útítársát és nevelőjét, Pataky Mózeset pedig Posának nevezte el. „... még néki is irigylem az ideát” – vallotta meg Kazinczy. Az idea és irigylése az irodalmi világ és a politikai kultúra összefüggéseit jelzi. Nem anekdotikus a kérdés: mit jelképezhettek Schiller drámájának hősei?

Kazinczy nem sorolta a *Don Carlost* a halhatatlan művek közé, s talán azért sem, mert érezte korhoz, mármint saját korához való kötöttségét. A mű ugyanis – mint még kitérünk rá – a felvilágosodás embereinek dilemmáit vitte színre. Kazinczy Goethét jobban szerette, mint Schillert, mert a weimari udvaronc költeményeiben találta meg azt, amit örök emberinek nevezünk, és ami megfelelt a klasszicista modellnek. Keserűen is panaszkolt, hogy „nősténykéink Schillert, és nem Göthét szeretik, mert a *gigantesquet* és nem az *igazi szépet* tudják appreciározni.”

Lehetett valami önkínzás is abban, amikor Kazinczy a *Don Carlost* olvasta. A börtönből való szabadulása után ragaszkodott is hozzá: „véghetetlenül derék munka”. Ha kellett, idézte is, még hozzá Fülöp királyt, és rögtön helyesbített: „Stolz will ich den Spanier! Jaj annak, akiben a dicsőség szeretete nem lángol! Csakhogy azt a jó ember nem ott keresi, és nem azon az úton, ahol és amelyen a gonosz.” Rejtélyesen hangzik az is amit Döbrentei-nek, Gyulay Lajos nevelőjének írt, és pedig annak jelzése, hogy az ifjú Gyulay Lajos a *Don Carlosból* „az ízlésen kívül egyebet is tanulhat”. (Tanult is, mert a majdani liberális tábor szilárd híve lett.) Schiller ezen darabját Bölöni Farkas Sándor fordította le magyarra, Kazinczy azonban – úgy tűnik – nem kapott rajta, nem ösztönözte kiadásra. A másik fordítót, Pataky Mózeset sem. Talán valamennyien tudták, hogy a cenzúra úgyszemint engedte volna a megjelenést. De a *Don Carlos* fordításokról való hallgatásnak mélyebb oka is lehet.

Amikor a 14 éves Wesselényi Miklós egyik levelében Schillerre hivatkozott, akkor Kazinczy szinte visszahőkölt. A gyermekifjú világfájdalmas érzéseiről adott számot, és a sors forgandóságát azzal érzékeltette, hogy kőszirtes dombra nőtt fáját, amelynek árnyékában szívesen meditált, a vihar tövestül kitépte: „Szomorú az én sorsom is, de azért nem csüggedek el, nem engedem magamat az orkánoktól letiportatni, *Schillerként* a szerencsétlenségek tompuljanak meg állhatatosságomon. Egész igyekezetemet arra fogom fordítani, hogy (ha nem a magas kőszirten is), de hasonló legyek élő fámhoz, segítsen a méltóságos úr éngem ezen feltételemben, légyen barátom, s hogy ha valahogy vagy az indulatoknak, vagy a fény hiábalóságának engednék, akkor mint Don Carlosnak *Marquis Posa* szólítsa nevén az én génuszomat, juttassa eszemben atyámat, és esküszöm, hogy érteni fogom.”

Kazinczy válasza: „A méltóságos báró Don Carlost hozza elő. Oh mint örvendtem én, midőn ezt láttam, hallottam! De a Terentius olvasásáról azt mondta Grotius, hogy őtet

másként olvassa a férjfi, másként a gyermek. Ezt mondhatni mindenről, kivált pedig Don Carlosról. Sokan azt a munkát a szép versek, szép némettség, szép kifejezések miatt olvassák, sokan mint a románt a szép scénák csiklandásai miatt. De hányadik az, aki a Posa beszédjeinek fontosságába bérhatna, aki meggondolná, hogy az csak a teátrumra való, és nem a közönséges életre, hogy Schiller csak azért festette úgy, hogy a teátrális effektust csináljon, nem hogy a közéletben is úgy lehetne bánni, sőt hogy az a feszesség még a teátrumon is nem használ, hanem árt. Szeretném, ha a mélt. báró Göthének munkáit vagy megvételné, vagy mélt. Cserey Farkas úrtól kölcsön kérné, s *Egmondot* belőle elolvasná – egyszer olvasván, örökké fogja Egmondot, mint én az egész *Göthét* – s elmélkedni akarna, hogy mit nyér ez, aki nem hajlik mint Egmond, s mit az, aki úgy bánik, mint Oranien. Oranien Albe nem tehetta a maga ideáinak áldozatává. Egmondot azzá tette, s az Egmond *egyenessége* nem használta, az Oranien *hajlósága* használta a szabadságnak.”

Kemény mementó lehetett ez az ifjú számára, de önmaga számára is. Kazinczy önmagát is a barátság és az erény áldozatának tartotta, mert – vallomása szerint – az vitte a jakobinus összeesküvésbe, és onnan a börtönbe. A *Don Carlos* alapszerkezetében az antik tragédiák világát idézte. A szerelmi háromszögdráma hőse és áldozata valamiféle Ödipusz-komplexus hordozója, hiszen apja, Fülöp király azt a francia királynőt vette el, akit ő már korábban ismert, és mennyasszonya lehetett volna, ha az atyai hatalom és szenvedély nem érvényesült volna. Posa egyszemélyes összeesküvő. Világpolgár – Schiller értelmezése szerint –, de egyben nacionalista, akit saját vallomása szerint „egy elnyomott hősnép küldött,” mint „az egész emberiség követét”. Számára a barátság csak eszköz. Azt akarja elérni, hogy az uralkodó Don Carlost küldje a lázadó Németalföldre rendet teremteni, és így az elnyomóból felszabadító lehessen. Ugyanakkor őszinteségével és hajlékonyságával megnyeri a király kegyét, aki viszont Albát küldi rendet teremteni. A trónörökös végül a kezdettől fogva mindent tudó inkvizíciónak adja át a király, és a szabadsághősnek is életébe kerül a kettős játék. Nem véletlen, hogy a nagy kulcsszavak: a titok és az erény. Az előbbi tizenhétszer fordul elő, az utóbbi negyvenszer. Egy okkal több, hogy Kazinczy – aki oly elszántan kereste a virtus magyar megfelelőjét – magára és saját korára ismerhesen ebben a drámában. Innen a vonzalom és az idegenkedés. Az udvari környezet romlott, gyanakvó, mindent kifigyelő – ahogy sok magyar a bécsi udvart látta. Posa szabadkőműves, sőt illuminátus alak. Martinovicsra emlékeztethet, igaz, titkos társasága csak kétszemélyes, és nem hazudozik olyan szemérmetlenül, nem fantáziál olyan gátlástalanul, de nem is titkosügynök. Stratégiája és megszállottsága a forradalmi terrort előlegezi meg, a felvilágosodás dialektikáját érzékelteti, azt, ahogy az ész uralma új zsarnokság felé mutat, az erénydiktatúra felé, ahogy az Franciaországban be is következett. Amikor azon mesterkedik, hogy vezesse a vezetőt, nyíltan kimondja a királynak, hogy nem udvaronc, gondolatszabadságot akar, és ezzel az egyéni önrendelkezés igényét juttatja kifejezésre. Kazinczy is sajtószabadságot kért volna – gondolatban – az uralkodótól, ha találkozik vele. A magyarok Don Carlosa pedig maga volt a nádor. A drámában a régi hatalom győzött, de mondhatnánk azt is, hogy – az inkvizíció által – a jezsuita mítosz maga alá gyűrte a titkostársasági mitológiát. Schiller a maga magyarázatában hangsúlyozta is, hogy „a gyakorlati törvények” kell hogy vezessenek bennünket, nem „a teoretikus ész,” és lehetnek az eszmék bármi szépek, „semmi sem vezet a jóhoz, csak ami természetes”. A titkos társaságoktól pedig óvatosan óvott is Schiller. Kazinczy nem is nyilatkozott bővebben az egykori Marti-

novics-féle összeesküvésről. Posa pózai helyett „hajlóság”-ot ajánlott Wesselényinek. Azt pedig másnak írta meg, hogy a „Posák nem egyébre valók, mint Tacitusnak szavai szerint *ambitiosa morte inclarescere*” (nagyszerű halállal híressé válni). Ugyanakkor vonzotta a schilleri világ, és ezért tartotta irigylésre méltónak a Wesselényi–Pataky viszony jellemzésére a Don Carlos–Posa hasonlatot. Nyilván az érzelmeinek inkább engedő ember és az okos mentor bensőséges kapcsolatára gondolhatott, a barátságra, amely szublimálta a rendi különbséget a vagyonos arisztokrata és a szellemi munkából élő értelmiségi között. De egy év múlva Zsibóról megjött Széphalomra a szomorú hír: „az én Posám nincs többé”. Pataky a zsbói Wesselényi családi kriptában talált örök nyughelyet. Id. Wesselényi Miklós, amikor felfogadta Patakyt, akkor a gyermek tanítvány és az ifjú nevelő kezét egymásba téve, így szólt: „*légyetek barátok*”. Testvérek lettek, és testvériségük jellemzésére Wesselényi Don Carlost idézte Kazinczynak.

A Don Carlos–Posa hasonlatnak volt múltja, és lett jövője – aktualitása: politikai és metapolitikai aktualitása miatt – abban a nagy drámában, amelynek mindenki részese volt. Posa és Don Carlos szerepének átélése nem póz volt, nem szerepjátszás, hanem szerepkeresés. Ez pedig Pataky halálával Wesselényi számára nem ért véget. Az 1820-as években az ifjú báró új barátságot kötött, majd erényszövetséget Széchenyi Istvánnal, aki a szabadság templárius lovagjának szerepében készülődött a nagy tettekre. De „a filozófia templárius keresztjét” nem öltözékére akarta kitenni, hanem szívében hordani. Az erényszövetséggel valamiféle láthatatlan, önkéntes, valós, ám mégsem létező titkos társaságot alapított, olyat, amely pótolta azt, amit az atyák számára a szabadkőművesség és netán az illuminátus rend jelenthetett, hiszen az ő céljai és a hajdani titkostársasági kultúra céljai közösek voltak, éspedig a polgári erényekkel ékeskedő emberek számának növelése, „az igazi erkölcsi függetlenség magvainak elhintése”, miközben azt vallotta, hogy „mi semmit sem akarunk titkos utakon, titkos társaságokkal, amelyeknek titokzatos szabályai és törvényei vannak”. Ugyanakkor Széchenyi István eszközei és módszerei is emlékeztettek az illuminátusok eszközeire és módszereire. Többször is fordult Metternichhez, hozzá intézett emlékirataiban is fejtegette programját. Az államkancellárnak ő volt a Posája. Neki pedig Wesselényi lett. Meg is jegyezte naplójában, hogy erdélyi barátja akarta átvenni Posa szerepét, amikor – 1828 februárjában – elérékenyülve az ő szerelmi bánatán, azon, hogy Seilern Crescentia megközelíthetetlennek tűnt, úgy akart közvetíteni, mint Posa márki Don Carlos és a királyné között. Viszont Széchenyi Wesselényivel való barátságát arra is fel akarta használni, hogy hasson arra a nemesi rétegre, amelynek mozgósítására és aztán kordában tartására ő maga alkalmatlannak tartotta saját magát. Barátságuk – „a magyar reformkor kezdetének egyik legizgatóbb talánya” – vallomások, egymást bátorító, buzdító barátság is volt, ugyanakkor mindketten tudatosan akarták egymást alakítani közös céljaik, ám aztán eltérő eszközeik alkalmazása érdekében. Amikor viszont kezdtek meghasonlani, akkor Wesselényi paradox módon – Kazinczy hozzá intézett intését átértelmezve – Egmont példájával óvta: „Te hiszel mint Egmont, s félek, hogy hiedelmed ha reád nézve nem, de veszélyes lesz honyunknak; Te mint eszközt akarod a kormányt használni, éppen ez amannak veled célja; hogy Te érd el célodat, arra Te igen gyenge vagy, s mindnyájan igen gyengék vagyunk, ama pedig igen erős s igen okos.”

Széchenyi és Wesselényi eltérő társadalmi közegben szocializálódtak. Széchenyi bejáratos volt az európai magas körökbe, de kevésbé mozgékony a hazai törvényhatósági

életben. Itt viszont Wesselényinek – apja nagyságával is megerősített – legendája lehetett. A legenda pedig hatalmas erő. Gondoljunk arra, hogy a napóleoni legendának milyen varázsa volt; annak révén is a szürke kis unokaöcs 1848-ban megnyerte az elnökválasztást, majd császárrá emelkedhetett. Az ifjú Wesselényi robusztus megjelenése és egy-két annak megfelelő gesztusa őt magát is legendássá tette. Horn Ede később így érzékeltette, hogy mit jelent a fizikai erő a magyar politizáló közvélemény számára: „A fiatal hadnagy [Széchenyi] izmos és erős alakjában, koromfekete arcában, éles vonásaiban és tüzes szemeiben; Wesselényi herculesi természetben, mi alatt rengett a föld, első pillantásra felismerjük a régtől híres hunok méltó utódát. Ezeket az előnyöket nem kell lebecsülni olyan primitív [=ősien egyszerű] nép esetében, mint a magyar, melynél az egyéni bátorság az ember fő vonása és legnagyobb erénye. És ha Széchenyi gyakran is hangsúlyozza, hogy hatalmas egymásba futó szemöldökei népszerűségének sokat ártnak, mégis biztos, hogy amikor a gróf erős karjaival ketté szeli a Duna hullámain, és versenytársai előtt haladva egy órán keresztül úszik át fáradhatatlanul a hatalmas áron, akkor ezzel a csodájára járó tömegben nagyobb népszerűséget arat, mint a Dunai Gőzhajózási Társaság felállításával... És amikor Wesselényi kifogy az érvekből, fél kézzel felemeli azt az asztalt, amelyen az ellenszónok áll, és szónokostul kiviszi a teremből, gyorsan visszatérve, becsapja az ajtót, és így eléri, hogy véleményének megfelelően szavazzanak, akkor ezt a győzelmet nemcsak ellenfele kényszerű távollétének köszönheti, hanem azon különleges eljárásnak, amellyel ellenfelét eltávolította...”

De ne tévesszenek meg a látványos gesztusok. Wesselényi az 1830-as évek elején részben mindenekelőtt szellemi felkészültségével, és nem csupán a helyzetnek megfelelő teatralitásra is alkalmas fellépésével vált a magyar liberális ellenzék első nagy vezéregyéniségévé. És kellett ehhez Kazinczy atyai barátsága. Amikor tizennyolcadik életévét betöltötte, akkor is a széphalmi mesternek öntötte ki szívét: „Barátom! megvallom, név nélkül elhalni, elenyészni, nem emlegettetni, ezen gondolatoktól elborzadok.” Az atyai barát is tarthatott attól, hogy mi lesz ebből a lelki erjedésből. Hogy miként és mennyire, nem igazán tudjuk, mert a híradások szűkszavúak. 1816-ban Kolozsvárt Wesselényinél lakott, és itt „literarius consessust” is „tartának”. De aztán levelezésük megszakadt. Wesselényit 1819–20-ban lekötötte az országos úrbéri összeírással szembeni ellenállás. Ezt ugyanis az uralkodó az országgyűlés megkerülésével rendelte el. Mivel az adóalap növelése volt a cél, földesúr és jobbágy egyaránt érdekelt lett az adócsalásban, és az eredmény kudarc, ugyanakkor végzetes kudarc, mert az erdélyi úrbéri viszonyokat nem sikerült törvényesen áttekinthetővé tenni. Az ellenállás sikere pirruszi győzelem volt. Maradhatott is Wesselényiben valami rossz érzés, bár országos hírre tett szert. Mindez erősítette a divatos és szokásos világfájdalmat, de éltették „megedzett” princípiumai: „a Jónak, Szépnek és Nagynak imádása, a barátság szent érzése”. Csalódásaira, fájdalmaira Kazinczynál keresett gyógyírt. A csalódások egyik oka az is lehet, hogy szépíróként nem sokra vitte, nem is mutatta meg Kazinczynak írásait. Kazinczy sem látta meg benne a majdani közírót. *Erdélyi Leveleiben* – ebben a cenzúra miatt is tizennégyezer átdolgozott művében – „Miklós éppen nincs tömjénezve, sem Zsibó, mert úgy szólok, hogy nem dicsérve is hevesen dicsérem.” Aztán azt szerette volna, ha az ifjú barát gyorsan megnősül, és kormányzékai szolgálatot vállal, mert „a tisztviselő nagyobb hasznot hajthat, mint a legérdemesebb” magánember. Különös javaslat ez éppen 1823-ban, amikor még 14 évvel korábban arra figyelmeztette

fiatal barátját, hogy „a mélt. úr ha bukni fog, csak az által fog bukni, hogy a Sallustius kifejezése szerint *mohóbban fog kapni a becsültetésen, a hivatalokon, a ragyogáson, mint a jóknak szükség.* Azért félttem ettől a mélt. urat, mert a mi időnk veszettségének ez minden forrása.” Kazinczy ugyanis látta, hogy az egykori szabadkőművesek, mint Széchenyi Ferenc is, hivatalt vállaltak. És Wesselényit azért még 1811-ben úgy tekintette, mint „házának, nemzetemnek egy nemsokára feltűnendő csillagát”.

1823-ra a tisztviselő állás dicséretével felpuhult volna Kazinczy? Éppen akkor, amikor a megyék ellenálltak a királyi rendelésnek? Az, hogy 1824-ben Mária Teréziát lelkesen magasztalta, mintha erre utalna. De a királynő dicsérete alapvetően nem volt más, mint a reformokra kész alkotmányos királyság dicsérete. 1825-ben már Zrínyi Miklóst, a szigetvári hőst állította példaként a *Hébe* című zsebkönyv olvasói elé. Igaz, Zrínyinek összbirodalmi kultusza volt. Hormayr „Osztrák Plutarkhoszá”-ban Zrínyi „híres osztrák”, Kazinczynál magyar hazafi, aki kötelességének és lelkiismeretének parancsát követi, tehát Kant és Rousseau ideális embere is. Ugyanakkor olyan időbe helyezi, amely múltba vetített jövőképre vall, mert akkor „a köznépet is a legtisztább magyar nemzeti szellem és érdek egyesíté”. Az érdekegyesítés nemsokára a magyar szabadelvűek politikai programjaként jelenik meg. Nem kétséges, hogy Kazinczy is a gyakorlati engedelmesség és az elvi ellenállás híve volt, valamint annak, hogy a magas tisztségviselők a maguk módján hassanak az uralkodóra. Ezért ajánlotta Wesselényinek olvasásra azt a beszédet, amelyet Veszprém megyében Kolossváry Sándor kanonok intézett a megyét megfegyvelmezni jött királyi biztoshoz: „Gyönyörű munka, s egyeztetni a jobbágyi hűséget és a törvényhez ragaszkodást”, és természetesen elítélte Berzeviczy és Gustermann alkotmányellenességét. Erről még beszélhettek is személyesen, mert Wesselényi, mint aki ellenzéki közéleti pályára készül, még abban az évben elment az augusztusi zempléni megyei gyűlésbe, ahol már 600-700 ember vett részt, és zajosan tiltakoztak a királyi biztos kiküldése ellen, nem is engedték elnökölni, ezért a gyűlés a katonai fellépés szomorú kilátásával ért véget. Kazinczy leveleiben nem árulja már el, hogy miről beszéltek, arról sem számolt be, hogy Wesselényi úgy akadályozta, hogy Lónyay Gábor királyi biztos eljusson az elnöki helyhez, hogy székét ide-oda tologatva elzárta az utat. 1825-ben is csak arról írt Cserei Miklósnak, hogy „az én Miklósom”, majd tudósítja a diétai fejleményekről. De úgy tűnik, inkább mások tudósították Wesselényiről. Neki – írja Dessewffy Aurél – „sokkal tartozik Magyarországnak, ő nélkül a diétán az ifjú és dúzs mágnások tüze soha se kapott volna jó irányt, s régen elhült vala. Ő tartja benne a lelket, esze s tiszteletet parancsoló karakter-ereje által.”

Kazinczy most már a régi kislátja látja, aki apja mellett katonáskodott. Kisebb-nagyobb módosításokkal újra közölte hajdani hódoló költeményét, talán azért is, mert aggódott amiatt, hogy az ifjú túl sokat forgolódik Vénusz mezején:

*Óh, fogjon Aphrodíte védködébe!
S ő, aki Páriszt a harc vésze közül
Elkapta, kapjon el most téged is!*

Versesztétikai szempontból ez – talán – „zárvány”, és annak eredménye, hogy „megbicsaklott” a költő ihlete, „nincs benne költői mélység”, csakhogy az élet felől nézve, véresen komoly intés az önmérsékletre, bár nem lett foganatja, mert Wesselényi légyottjain egészségét megrendítő betegséget szerzett.

Attól is tarthatott Kazinczy, hogy fiatal barátja a politika áldozata lehet. Nem minden nevelő célzat nélkül idézte fel Wesselényi Ferenc alakját. Cikkében megjelenik saját keserűsége, mintha úgy érezte volna, hogy a történelem neki személyesen nem kedvezett, és megjelenik az eszményi politikus alakja. „Nagy idő nagy embert szül, és viszont nagy ember nagy időt teremt; ezt kiáltja az örök tapasztalás. De az egyszersmind azt is hirdeti, hogy hasztalan minden lelki nagyság, ha hogy a törekedést Szerencse nem segíti. Rómának az a nagy fia, kit Plutárch, a maga nemzete Dionjával együtt a régiségnek minden más hősei felett magasztal, e szókkal vesze Philippi mellett: »Rény, nyavalyás izé, én téged mindennek hittelek, s most látom, hogy veled a Sors laptaként játszik!« Wesselényire életére a még halálában is tiszteletes Brútusznak e nagy mondása teszi a textust. Mi lehetett volna Ő egy jobb időben! Mert nem az vala-e valahol, aminek fejedelme, aminek hazája óhajtott?” Közben mintha Kazinczy megbékélt volna Hormayrral, mert a kor jellemzésére tőle, „az ausztriai Monarchia historiográfusának és az udvari Archivum tudós s felemelkedett gondolkozásáról ismeretes” Plutarchjából idézett. Figyelmeztetésnek és útmutatásnak is számhatta viszont annak bemutatását, ahogy Wesselényi megelőzte a vallási viszályok elharapozását, azzal, hogy „könnyekre fakadva kéré itt a rendeket, hogy magányos dolgaikat a köz javának ne halmozniuk ellen, hogy távoztatnák a gyűlölködést, s a vallás dolgai helyett gondoskodjanak inkább arról, hogy hazájok az idegen járom alól kiszabadíttassék.” Ugyanakkor Kazinczyban nemcsak a levéltáros szólalt meg, amikor jelezte, hogy az ún. Wesselényi-összeesküvés nem egyszerűen az összeesküvők műve: „A vármegyék levéltárjai tele vagynak [Wesselényi Ferenc] levelezéseivel, s azok örök bizonyosságai, hogy lelke tiszta volt. Az idegen generálisok nem hittek neki, és minthogy a zavarban halászni jobb, magok csináltak bajt, s a nádort arra szorították, hogy inkább a polgári dolgokat intézgesse. Mint szövdék az a zendülés, mely a zólyomi gyűlésben vete lobot (1667), és amelyet az idegen, de jó Gróf Rottál János aranygyapjas vitéz szelíd szerekkel óhajtott volna megelőzni, beszéljék mások.” Neki nyilván a Martinovics-féle összeesküvés jutott az eszébe.

Kazinczy számára az igazán kellemes meglepetés az lehetett, hogy megjelent Wesselényi első műve: *A régi híres ménesek egyike megszünésének okairól*. Most már nyugodtan dicsérhette: „Fénylesz te, és a te tiszteletemet is érdemlő társad, Széchenyi, írás nélkül is; de én örvendek, hogy írás által is fényletek. A tett emlékezete fenn áll ugyan, de az idő ködbe borítja: írástok századok múlva is szól a szívekhez.”

Két mozzanat nyerte meg különösen Kazinczy tetszését, és ezt a *Felső Magyar Országai Minervában* meg is írta. De először – a mű tartalmi ismertetése után – az ifjú szerzőt többek között így jellemezte: „...felvilágosított hazafi”, és ezzel valahogy érezte, tanítványról van szó, akít mások – ő is – felvilágosítottak, neveltek. A továbbiakban arra a párhuzamra utalt, amely az ő nyelvújítási törekvései és általában a reformtörekvések között fel-lelhető, egyszóval az európai mintakövetés és hazai hagyományok kölcsönhatásának dialektikájára. „... a nyelv barátjai magyarság virágát is lelnek itt” – írta a széphalmi mester, és idézte, amit a cenzúra nem húzott ki, (amit kihúzott, azt kapcsos – {} – zárójelbe tesz-szük): „Gyűlölöm én az idegen majmolást, nevetségesnek tartom akármi tárgyat is csak azért hogy külföldi, a hazait megvetvén, annál előbb becsülni. Buzgó tisztelője vagyok mindennek, ami nemzeti, {hiszem és vallom azt, hogy egy nyelv s törvény egy nemzetnek egyedül tarthatja fenn nemzeti lételét, s hogy életmódnak, öltözetnek, s törzsökös szoká-

soknak is nagy befolyások van a nemzetiségre,} de azt is hiszem és vallom, hogy igen káros valamit csak azért szeretni s becsülni, akár jó, akár rossz, mivel hazai s régi, s hogy nevétséges a honnyit mindeneknél jobbnak tartani, abban ott is, ahol nincs fényes tulajdonságokat látni, {s annak sem hibáját, sem hijánosságát el nem esmérni}. Idétlen szüleménye ez a hazafiságnak, minden tökéletesítésnek és javításnak elzárja útját, és sok hazaelenségeinek nyilvános mesterkedésénél több kárt okoz.”

Valószínű, hogy a cenzúra vagy az előre látó recenziói öncenzúra azon epizód leírásánál is működésbe lépett, melyben amikor a francia „kereskedőség”-et megkérdezte a kormányzat, hogy „mit kellessék a kereskedés előmozdítására tennie? Azt felelte: Laissez nous faire. A munkás és tenni kívánó ember nem szeret a más szájával enni. Ahol az uralkodás részéről a parancsolat vagy kényszerítés zsibbasztó hatalma befoly, megbénul ott a világon már óriási munkákat végbevitt legszebb ereje az embernek, a szabad akarat, s önnön találmány szerint való munkálkodás.” Kazinczy ezt csak a francia mondásig – „Az bizzák az urak miránk!” – idézte, de előtte jelezte, hogy kiknek szól, és pedig „azoknak, akik a szokás tisztelőivel s a grammatikák és lexikonok dolgozóival, s Isten tudja, mely felső hatalommal szeretnék az írókat a maga szabadságától megfosztani”. És Wesselényinek megírta, hogy amit könyvében írt, „ezt kiáltozom mindég, s ötven eszt.[endő] olta”.

Az ahogy Kazinczy Wesselényit olvasta, szépen példázta, hogy a nyelvújítás – a közös eszmei alapról – miként játszik át társadalmi reformba. De nemcsak arról van szó, hogy az idős bajnok átadja a stafétát. Ha Kazinczy pesti naplóját vagy levelezését olvassuk, nem sejtjük, hogy feltámadt benne a hajdani „összeesküvő”, pontosabban a nyilvánosságot óhatatlanul kísérő kulisszák mögötti politika részese, aki azért nem volt elég óvatos, hogy mindent szóban intézzon. Egyik levelét Vay Ábrahám bizony ellopta, amikor 1831 márciusában Sátoraljaújhegyt körülnézett, hogy a kancellárt – március 13-án – informálja. Ebben a levélben Kazinczy helyi és országos ügyekről tudósította Dókus László főjegyzőt, aki később maga is a kormányzat szolgálatába állt:

„Kérem a' Tek. Urat, hívassa le magához Kassait, 's tudassa vele hogy levelét Zsolczán általadtam Szabó Jánosnak, 's azért nem magának B. V. Urnak, mert ez akkor inkább el vala foglalva mint hogy azt akkor megolvashatta volna; és hogy Assessorrá leve. De mint-hogy Sztankó az én vétkem nélkül kimaradt, s Kassai és Sztankó soha sem forradhatnak jól eggyé, kérem, ne tudassa Assessorrá neveztetését Sztankóval; mert az Sztankónak fájhatna.

Sok apró dolgokat tudok már, de azokat később írom meg mikor Szilasinál is voltam. Illyen a' Károlyi György gyönyörű Relaciónális beszéde, és a' Wessel[ényi] kikötése Wécsy Miklóssal.

– A' Coronatiókor egy Inscriptio volt

AMOR

PRINCIPIS

POPULI

FELICITAS

mellyet így is lehet olvasni Amor Principis Populi felicitas – így is Amor Populi Principis felicitas.”

A szójáték: „A fejedelem szeretete a nép boldogsága” – „A nép szeretete a fejedelem boldogsága.” Ez viszont Kazinczy egyik korábbi megnyilatkozásának a parafrázisa: „az a nép boldog, amely szereti fejedelmét, és amely szeretve érzi magát fejedelmétől”. (Tehát nincs kizárva, hogy Kazinczy sugallta az inscriptiót.)

A spicli magyarázata: „Közben sok zemplénivel találkoztam, és az ő beszédjükből könnyen kivettem, hogy az úgynevezett világpolgárok gyűlöletes elvei Ófelségéről a nép számára már egyáltalán nem ismeretlenek, mint ez egyértelműen kiderül az itt mellékelt levélkéből, amelyet miután Dókus főjegyző házában titkon, nagyon figyelmesen körülnéztem, figyelemre méltónak találtam. Ezeket a sorokat Kazinczy Ferenc írta Pestről.” Azért – jegyezzük meg – Vay mint jó rokon megtehetette volna azt, hogy az aláírás nélküli levél írójának kilétét nem fedi fel. És az utókornak elmondhatott volna néhány érdekes részletet, de inkább fecsegett. „A jó és rossz érzésű emberek már tévesen állítják, hogy franciák járnak-kelnek a vidéken.” Dókus szerint az utóbbi időben nem is fordultak meg erre. „Ami Wécsey Pált illeti – jelenti Vay –, én őt az ifjúság vétkei által megrontott, beteges, minden rosszal egyetértő, nyugtalan lelkiületű emberként ismertem meg, és ebből arra következtetek, hogy önzése aligha engedi meg, hogy ha úgy adódik, akkor nemesi előjogai rovására az úgynevezett népjogokat szerfölött védelmezné.” Egyébként informátorunk mintha neheztelt volna Wécseyre, mert azt is megírta, hogy Sátoraljaújhelyt nála szokott megszállni, de most miután meghalt az anyja, nem fogadott vendégeket. Jelenthetett volna többet az ellopott Kazinczy-levélben említett Károlyi György követjelentéséről, amely fontos liberális hitvallás volt, és arról is szólt, hogy miért tagadta meg a királytól kért újoncok megszavazását. A követjelentést valószínűleg Wesselényi Miklós írta, talán Kölcsey Ferenc közreműködésével. A megyegyűlés elhatározta nyomtatásban való kiadását is, meg is jelent néhány példány, de a kancellár, Reviczky Ádám megtiltotta a további kiadást és terjesztést, magát a követjelentést egy párizsi forradalmi központ hatásának tudta be. Ez történt januárban, és a szenvedélyek nem ültek el. Kölcsey öntudatos hangú tiltakozó feliratot készített. A liberális reformmunka pedig folytatódott. Wesselényit pedig beválasztották a diétai operátumokat véleményező bizottmányba, és még annak a bizottságnak az elnöke is lett, amely az újoncokozás módját véleményezte. Vay Ábrahám kétségbe is esett, március 14-én javaslatot is tett:

„Szatmárba tegnap egy hete gyűlés és pedig lármás gyűlés volt, melyre némely szolgabíró urak harangozták az embereket. Mít végeztek azonban a konfiskált papirosokról? Még nem tudom, azt úgy tudom, hogy az én szerencsétlen kollégám, amint mondják, jelen sem volt. Az istenért tegyenek Excellentiátok Szatmárról minél előbb rendelőt. Wécsey annak többé nem lehet embere.” Éspedig Wécsey Miklós adminisztrátor, aki az elcsent Kazinczy-levél szerint megegyezhetett Wesselényivel.

Besúgónk sajnós Kazinczy jellemzésével adós maradt. Ennyire azért mégis csak jó rokon volt. Viszont a hallgatás arra vall, hogy Kazinczyt az ellenzéki maghoz számította. Hogy mennyire tartozott oda, nem tudjuk pontosan. Kazinczy egyesektől távol tartotta magát, mint Balásházy Jánostól, aki a kaszinót szervezte. Másokhoz viszont szorosán kapcsolódott. Így Wesselényihez, akit 1831 márciusában külön megkért, hogy pártfogolja Kölcsey Ferenc szatmári követté választását. Ez nemes gesztus volt, mert Kölcseyvel többször is megromlott a viszonyuk. Kölcsey például elég nyersen figyelmeztette, hogy nyelvújítási és stilisztikai törekvéseivel már az egész nyelvfejlődésre káros hatással van. Az eredetiség és a szerzői jogok kérdésében is meghasonlottak. De a közös értékrendszer, mindkettejük elkötelezettsége, szellemi emelkedettsége, ügybuzgósága feledtette a személyes sérelmeket. „Köztünk sem szerencsésebb szóló, sem tudósabb, sem tisztább lelkű ember nem ült, mint Kölcsey” – írta Kazinczy Wesselényinek, amikor egyben az akadémiai ülésről is be-

számolt. És nyilván ott vetődött fel Kölcsey követté választásának gondolata is. Egy helyi akadémiai spicli jelentette is, hogy Kazinczy 1831 februárjában Pesten rebellis írókkal tanácskozott, Döbrenteit le akarták mondani a titkárságról és helyette Kölcseyt akarták megválasztani, aki azért is veszélyes, mert nagy tudású, hajthatatlanul ragaszkodik elveihez, nyájas és jó modorú, és ezért népszerű. De besúgónk a diétai követségről nem tudott. Kazinczy a diétai követi tisztséget sokra becsülte: „Nincs szebb magisztrátus a hazában, mint a nép reprezentálása, nincs szebb alkalmatosság fényünket láttatni, mint midőn egy egész nemzet előtt szólhatunk. S egész életemben szerzett fényemet odaadnám azért, ha valamely fontos dologban, hol a ravaszság erőt akar venni, felkelhetnék, véletlenül az igazság mellett szólhatnék, a dolgot megfordíthatnám, s azt látnám, hogy lellem és a jókónak kiáltanának.” 1808-ban írta ezt (éppen Cserey Farkasnak). De csak az 1832–36-os diétán válhatott valóra ez az eszmény Wesselényi, Kölcsey, Deák Ferenc fellépésével. Kazinczy ezt már nem láthatta. Nem tudni, hogy az ő útja hová vezetett volna. Az irány a liberális reformellenzék volt.

LÁNYOK FARMERNADRÁGBAN AZ UTCÁN (1971)